CÎTEVA PROBLEME ALE LIMBII PRIMELOR TEXTE ROMÎNEȘTI

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Cititorul textelor noastre vechi e frapat de opoziția dintre limba unei categorii de texte, traducerile de cărți religioase, și limba altei categorii de texte, textele netraduse: de o parte, o limbă greu de înțeles, fără o pregătire filologică temeinică, de alta o limbă foarte apropiată de limba comună de astăzi. Către sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd s-au descoperit și publicat originalele traducerilor maramureșene de cărți religioase, părerea specialiștilor a fost că aceste traduceri datează dintr-o epocă foarte îndepărtată. I. G. Sbiera, editorul «Codicelui Voronețean», propunea, în 1885, secolul al XIII-lea ca dată a traducerii textului «Faptelor și epistolelor Apostolilor», cunoscută sub numele de «Codice Voronețean», care e o copie din secolul al XVI-lea (p. 338), iar I. Bianu, în prefața la ediția «Psaltirii Scheiene» (București, 1889), spunea următoarele, cu privire la datarea acestui text: «este foarte probabil că «Psaltirea Scheiană» a fost scrisă în anul 1482 sau 1485» (p. VII); mai tîrziu (în 1904), N. Iorga a fixat data traducerii cărților așa-zise «rotacizante» (astfel numite după una din particularitățile lor caracteristice, și anume trecerea lui *n* intervocalic la *r*) în a doua jumătate a secolului al XV-lea, și I. A. Candrea a confirmat această datare, cu argumente lingvistice. În felul acesta, socotea I. A. Candrea, diferența dintre limba celor două categorii de texte s-ar explica prin evoluția în timp, traducerile fiind mai vechi cu aproape un veac ca textele netraduse. Această concepție a particularităților limbii noastre vechi l-a făcut pe H. Tiktin (în capitolul consacrat limbii române, din publicația lui G. Gröber, «Grundriss der romanischen Philologie», ed. a 2-a, vol. I, p. 565) să creadă că textul românesc al scrisorii lui Neacșu din Cîmpulung (Muscel), datată 1521, înfățișează o traducere din slavonește mult mai recentă, iar pe alți cerce-

BDD-A10238 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

tători să pună la îndoială autenticitatea scrisorii, întrucît limba acestui text e prea apropiată de limba de astăzi, în comparație cu limba arhaică și greoaie a traducerilor maramureșene. Textul lui Neacșu, publicat în « Documente Hurmuzaki » (vol. XI, p. 843), a fost republicat de I. Bogdan, cu litere chirilice, în 1905 (în publicația sa « Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu țara ungurească în sec. XV și XVI », p. XXXIV, n. 1), ca răspuns la îndoielile exprimate.

Astăzi, diferența dintre cele două categorii de texte amintite mai sus nu mai constituie o problemă, întrucît se admite că particularitățile de limbă ale cărților maramureșene se datorează, în primul rînd, faptului că aceste texte sînt traduceri care urmează cu fidelitate originalul slavonesc sau maghiar, și în al doilea rînd faptului că aceste traduceri provin dintr-o regiune caracterizată prin puternice particularități dialectale, conservate, în parte, pînă în zilele noastre.

De la sfîrșitul secolului trecut și pînă astăzi s-au realizat o serie de progrese în cunoașterea limbii textelor noastre vechi. Am vrea să ne oprim, în paginile următoare, asupra cîtorva probleme actuale ale limbii primelor noastre texte și să insistăm asupra necesității de a ne revizui cunoștințele în acest domeniu, pornind de la tezele lui I. V. Stalin asupra marxismului în lingvistică și de la dezvoltarea învățăturii staliniste despre limbă.

Expunerea noastră cuprinde trei părți: 1. baza materială a textelor, 2. interpretarea grafiei și 3. morfologia, sintaxa și vocabularul textelor.

1. *Baza materială a textelor.* Datarea traducerilor maramureșene nu mai constituie astăzi o problemă, întrucît toți cercetătorii au căzut de acord că aceste texte datează din secolul al XVI-lea. Este necesară, însă, — și aceasta constituie o cercetare a viitorului — o fundamentare mai amănunțită a *localizării* traducerilor maramureșene. Ar fi deci de dorit ca istoricii noștri să întreprindă cercetări la fața locului (fosta mănăstire Peri și regiunile învecinate), în arhivele locale, în căutare de documente inedite, care să facă să progreseze cunoștințele noastre.

E necesar ca un slavist paleograf să încerce să descifreze criptograma din « Psaltirea Scheiană » (ed. Bianu, p. 483), deși această cercetare poate fi sortită eșecului, pentru că unele litere au fost probabil deformate de copist, astfel încît nu pot fi descifrate cu certitudine.

În privința punerii textelor noastre vechi la îndemîna cercetătorilor, mai e mult de făcut. Edițiile existente sînt bune, în sensul că sînt exacte (de exemplu ediția « Codicelui Voronețean », de I. G. Sbiera, București, 1885). E necesară însă editarea « Psaltirii Hurmuzaki » (din care există cîteva copii fotografice). Se știe că I. A. Candrea, în loc să editeze această versiune inedită a « Psaltirii » (singura versiune originală a « Psaltirii », după părerea sa), — căci « Psaltirea Scheiană » a fost editată în bune condiții de I. Bianu, în 1889, « Psaltirea » lui Coresi de P. P. Hasdeu, în 1881, iar « Psaltirea Voroneteană », în transcriere

BDD-A10238 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

chirilică, de C. Găluşcă, în 1913—, a publicat o ediţie critică a Psaltirilor maramureşene (« Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte » Bucureşti, 1916, 2 vol.), reconstituind un text ipotetic al versiunii originale, deşi ar fi fost mai potrivit să publice « Psaltirea Hurmuzaki », singura versiune inedită a textului romînesc al « Psaltirii » şi, lucru important, versiune romînească independentă de celelalte manuscrise ale Psaltirii romîneşti (Psaltirea Scheiană, Voroneţeană şi a lui Coresi), care derivă dintr-un original comun.

« Documentele privind istoria Romîniei », publicate de Academia R.P.R., aduc material nou şi preţios; transcrierea textelor lasă însă de dorit, iar procedeul de a traduce în romîneşte cuvintele slavone din original şi de a le reda ca atare, este greşit. Există însă reproduceri în facsimile, în genere lizibile, ale textelor, astfel încît controlarea textului tipărit e posibilă.

2. *Interpretarea grafiei* textelor e necesară pentru cunoaşterea aspectului fonetic al limbii în secolul al XVI-lea.

Problema trebuie rezolvată în lumina principiilor *fonologiei*.

Fonologia ne învaţă că scrisul este o aproximaţie, în materie de notaţie a sunetelor vorbite, şi că semnele care ne stau la dispoziţie pentru a nota sunetele unei limbi ne sînt impuse de societate (mă refer la regulile ortografice ale fiecărei limbi). Manualele de gramatică ne învaţă că o limbă dispune de un număr limitat de sunete-foneme. Aceste sunete-foneme sînt notate de noi. Scrisul nu redă, prin urmare, sunete, ci foneme. Într-adevăr, sunetele de care dispunem se grupează într-un număr limitat de tipuri sonore sau foneme, pe care ne-am deprins să le recunoaştem ca atare şi pe care le notăm prin scris. Variantele fonemelor, adică sunetele reale, scapă observaţiei noastre şi deci ele nu pot fi redate prin scris.

Aceste principii ne permit să interpretăm just grafiile duble sau chiar triple din texte (*burătate*, *bunrătate* şi *buînrătate* « bunătate »), precum şi alternanţele grafice (*den* şi *din*, *leage* şi *lege* etc.). Problema lui *u* final (*cînd* şi *cîndu*, *loc* şi *locu* etc.) e lămurită prin aplicarea principiilor amintite mai sus. Printre traducerile maramureşene, « Codicele Voroneţean » are o ortografie aparte. Astfel în acest text *u* final e notat în mod constant. Dar *u* dispăruse din limbă, după cum atestă documentele, încă din secolul al XIII-lea, şi acest fenomen e comun tuturor regiunilor de limbă romînească, nu uneia singure. În secolul al XVI-lea *-u* e notat în mod consecvent în texte numai rareori, pe cînd notaţia cu ieruri, la sfîrşitul cuvintelor, e generală. (Se ştie că notarea ierurilor la sfîrşitul cuvintelor nu are nici o valoare fonetică). Pe de altă parte, *-u* în « Codicele Voroneţean » apare în condiţii imposibil de justificat prin ritmul frazei. Exemplele următoare sînt suficiente pentru a ne convinge de aceasta: *pliînră de milosti, de plodulu buînrătăţiloru*; *rebdarea lu Iovu audzitu şi sfrăşitulu domnului vădzutu, că multu iaste milostivu şi eftinu* (ed. Sbiera, p. 126/10-11, 133/10-13). În limba de astăzi, atunci cînd apare *-u*, în diverse graiuri terito-

BDD-A10238 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

riale, aceasta se întîmplă de obicei la sfîrşitul frazei, cînd suflul scade (exemple se pot găsi în E. Petrovici, « Texte dialectale », p. 52/8, 67/4, 128/27, 246/6, fostele judeţe Turda, Alba, Someş şi Buzău etc.).

În genere, problemele foneticii textelor din secolul al XVI-lea vor căpăta noi lămuriri, prin reconsiderarea materialului cunoscut şi cercetarea materialului nou, în lumina tezelor staliniste despre limbă. Pentru aceasta, ca în orice cercetare ştiinţifică, e necesar să ne ghidăm după indicaţiile clasicilor marxismului. Vorbind de curentul legat de numele lui Marx, care s-a dezvoltat în urma destrămării şcolii hegeliene, Fr. Engels fixează metoda de cercetare ştiinţifică, după cum urmează: « Separarea de şcoala lui Hegel s-a săvîrşit şi aici printr-o revenire la punctul de vedere materialist. Cu alte cuvinte, s-a hotărît să se conceapă lumea reală — natura şi istoria — aşa cum se înfăţişează oricui se apropie de ea fără fantezii idealiste, preconcepute. S-a hotărît să se sacrifice fără milă orice fantezie idealistă care nu corespundea cu faptele, luate în propria lor relaţie, şi nu în vreo relaţie fantezistă. În genere, materialismul nici nu înseamnă mai mult decît atît » (K. Marx- F. Engels, *Opere alese*, II, Bucureşti, 1952, Ludwig Feuerbach, p. 352).

3. În domeniul *morfologiei*, *sintaxei* şi *vocabularului* mai e mult de făcut. În genere, expunerea consacrată acestor capitole va trebui fundamentată pe un număr bogat de exemple. Cercetătorul va ţine seamă de realitatea din limba vorbită şi de influenţa contextului slav sau maghiar asupra versiunii romîneşti, cînd e vorba de un text tradus.

În traducerile maramureşene, la Coresi, în « Palia de la Orăştie » etc. există un mare număr de construcţii care sînt străine de spiritul limbii romîne. Cercetarea acestor fapte este de abia începută; ea va trebui continuată. Faptele din această categorie trebuie clasate separat de faptele de sintaxă romînească. Dar pentru aceasta e necesar ca textele să fie citite cu atenţie de cercetători, de la un capăt la altul (recomandaţia nu este inutilă !). Pentru comparaţie, e necesar să avem la îndemînă o traducere exactă a textului biblic. Ne putem adresa la traducerea Pr. Gala Galaction şi V. Radu (« Biblia », Bucureşti, 1939), care e eliberată de piedicile puse de tradiţie şi înfăţişează o traducere făcută direct de pe textele originale ebraic şi grecesc. Comparaţia cu textul slav respectiv este absolut necesară. Lectura traducerilor romîneşti din secolul al XVI-lea dovedeşte cît de mult traducătorii sînt legaţi de sintaxa originalului pe care s-au străduit să-l redea în romîneşte.

În privinţa *stilului* cărţilor bisericeşti, trebuie ţinut seamă de faptul că el s-a perpetuat pînă tîrziu, chiar după ce cronicarii moldoveni, în secolul al XVII-lea, s-au eliberat de această influenţă. Trebuie arătat în ce constă acest stil, care sînt elementele lui componente, originea lui. Aşadar, o analiză amănunţită şi bine fundamentată.

Vocabularul e un domeniu în care concepţia stalinistă despre fondul principal de cuvinte, deosebit de restul vocabularului, aduce o mare inovaţie. Se

BDD-A10238 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)

va stabili care cuvinte din fondul principal au dispărut, şi se vor căuta cauzele dispariţiei (cercetarea aceasta nu duce însă decît rareori la concluzii certe). Fondul mobil de cuvinte se va clasa nu numai după origine, ci mai ales după categorii (terminologia bisericească, administrativă etc.). Cuvintele savante formează o categorie foarte bogată; se vor urmări elementele de vocabular din această categorie, care au intrat în circuitul limbii comune. Vocabularul constituie o sursă aproape inepuizabilă de cercetări. Intenţia de a se alcătui un *glosar* al limbii noastre vechi e, desigur, binevenită. Ea ar fi mult uşurată prin alcătuirea unor glosare parţiale.

Problema *vocabularelor slavo-romîne*, semnalate de Hasdeu în « Cuvente den bătrîni » (vol. I, p. 259 şi urm.) va trebui reluată. Manuscrisele acestor texte se află în Biblioteca Academiei R.P.R. Ele vor trebui cercetate şi publicate.

★

Studiul limbii vechi este astăzi aproape sistat. Această situaţie este extrem de dăunătoare pentru cercetarea ştiinţifică. Studiul exclusiv al stadiului actual al limbii e nu numai incomplet, dar deseori greşit, prin ignorarea bazelor stării actuale. Pentru limba veche slavă şi limba veche rusă, cercetătorii dispun de ediţii numeroase, bine întocmite, astfel încît astăzi cercetarea fazelor mai vechi poate trece pe planul al doilea al preocupărilor lingviştilor.

Starea de la noi e însă cu totul diferită.

De aceea, e necesară o reluare a studiului limbii noastre vechi, care trebuie începută cu editarea textelor şi alcătuirea glosarelor parţiale, în vederea redactării *glosarului limbii vechi*. Datoria forţelor tinere ale lingvisticii romîneşti este de a lua în mînă această cercetare şi de a o duce mai departe, cucerind noi poziţii, în lumina ştiinţei marxist-leninist-staliniste.

BDD-A10238 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:11 UTC)